

İcmal

Valideyn - övlad münasibətlərinin yeniyetmənin özünü qiymətləndirməsinə təsiri

Lalə Sadıxova¹

¹Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

Nəşr tarixi

Qəbul edilib 1 mart 2018

Dərc olunub: 5 iyun 2018

© 2018 ADBTİA. Bütün hüquqlar qorunur.

Açar sözlər: yeniyetmə, özünüdərketmə, özünüqiymətləndirmə, “Mən obraz”, emansipasiya.

Annotasiya. Uşaqlıq dövründən başlayaraq yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinin formalaşmasına çoxlu sayda faktorlar, o cümlədən valideynlərin münasibəti təsir göstərir. Yeniyetməlik dövründə valideyn və uşaqların qarşılıqlı münasibəti gərgin və mürəkkəb xarakter alır. Münasibətlərin uğurlu olması bir çox faktorlardan, xüsusən də ailə tərbiyəsi üslubundan asılıdır; demokratik, avtoritar və liberal tərbiyə üslublarını fərqləndirirlər. Özünüqiymətləndirmə ətraf mühitə verdiyi reaksiyaların dərkedilməsində özünü göstərir və yeniyetmənin real nailiyyətlərinə və xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq advekat və qeyri advekat aşağı və ya yüksək ola bilər.

Yeniyetməlik dövrü hər bir insan həyatında çox çətin və əsas dövrlərdən biridir. Bu elə bir dövrüdür ki, yeniyetmənin qəbul etdiyi hər bir qərar onun gələcək həyatını müəyyən edir. Bu dövrdə dünyagörüşünün genişlənməsi, dəyərlərin yenilənməsi, idealın formalaşması dövrüdür. Bu dövr üçün xarakterik olan cəhətlərdən biri də şəxsiyyətin özünüdərketməsidir və bu zaman yeniyetmə davranışını və hərəkətlərini özünüqiymətləndirmə ilə tənzim edir. İ.V.Dubrovin qeyd edir ki, yeniyetmənin özünəmünasibətinin dəyişməsi bu dövrün esas

əlamətlərindən biri kimi özünü göstərir [1, s 420-422].

Özünüqiymətləndirmə “Mən obraz”ın əsas tərkib hissələrindən biridir. Bu termin iki sözün birləşməsindən - “özünü” və “qiymətləndirmə” sözlərindən yaranmışdır. Psixoloji mənası insanın özünün imkanlarının, qabiliyyətlərinin, xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsindən, özünə verdiyi qiymətdən, özünün cəmiyyətdəki yerinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Özünüqiymətləndirmənin formalaşması üçün birinci növbədə insanın özünüdərketməsi vacibdir. İnsan özünüdərkedərkən ilk öncə bir necə cəhətlərini qiymətləndirir. Özünün mənəvi keyfiyyətlərini, öz əməllərini, özünün digər insanlarla münasibətini və s.Eyni zamanda insan öz və ya kiminsə həyatında həlledici bir addım atıb ona kömək edə bilirsə və ya edə bilmirsə yenə də özünü yaxşı və ya pis qiymətləndirir.Bütün bunlarla yanaşı özünüqiymətləndirmə insanın əsas tələbatlarından biri olan özünütəsdiq etmə ilə əlaqədardır.

Ə.Bayramov Rusiyada “Вопросы психологии” jurnalında dərc edilmiş “Özünüqiymətləndirmə, özünütənqid və şəxsiyyətin mənəvi inkişafı” adlı məqaləsində qeyd edir ki, şəxsiyyətin mənəvi inkişafında

özünüqiymətləndirmə və özünütənqidin rolu çox böyükdür [2, s 36-40].

S.Şabanov qeyd edir ki, insanın həyat və fəaliyyəti prosesində öz "Mən"i haqqında əmələ gəlmiş dolğun və mükəmməl qiyməti, özündə gördüyü və dərk etdiyi cəhətlərlə, ətrafdakıların malik olduqları cəhətlərin müqayisəsinin nəticəsidir. Tədqiqatçı sübuta yetirir ki, müqayisə, özünü başqaları ilə tutuşdurmaq, özünüqiymətləndirmənin meyarıdır [3, s 15].

Özünüqiymətləndirmə zamanı adətən qiymətin əxlaqi, estetik, intellektual, emosional və s. növlərindən istifadə edilir. Özünüqiymətləndirmənin psixologiyada üç səviyyəsini müəyyənləşdirirlər.

1. Adekvat özünüqiymətləndirmə - bu cür özünüqiymətləndirmə zamanı insan özünün bütün keyfiyyətlərini olduğu kimi, imkanlarına uyğun qeyd etməklə özünü düzgün qiymətləndirir.

2. Qeyri – real yüksək özünüqiymətləndirmə - bu cür özünüqiymətləndirmə zamanı insan özünü onda olan keyfiyyətlərdən, imkanlardan yüksək qiymətləndirir. Adətən bu cür özünüqiymətləndirmə şişirdilmiş xarakter daşıyır.

3. Qeyri – real aşağı özünüqiymətləndirmə - bu cür özünüqiymətləndirmə zamanı insan özünün keyfiyyətlərini, imkanlarını layiq olduğundan aşağı qiymətləndirir.[4,s.189-190]

Kiçik yaşlarında uşaq artıq özünüqiymətləndirməyə başlayır, ancaq bu qiymətləndirmə qeyri- sabit, bunun əksi olaraq yeniyetməlikdə isə artıq sabit xarakter daşıyır. Özünüqiymətləndirmə əsasən V-VI siniflərdə ilk növbədə xarici qiymətləndirmənin intereozasiyası nəticəsində baş verir. Yaş artdıqca "Mən obraz"ın məzmunu genişlənir

və yeniyetmə get-gedə özünü və öz davranışını daha ətraflı təhlil etmək imkanı qazanır, nəticədə yeniyetmə tədricən özünün məsuliyyətini dərk edir, özünün hərəkət və davranışını müxtəlif cəhətlərdən qiymətləndirir. Düzgün tərbiyəvi təsir olduqda isə yeniyetmədə onu əhatə edən sosial və psixoloji mühitdə yüksək qiymətləndirilən mənəvi keyfiyyətlərin olmasına daxili tələbat yaranır. Yeniyetmədə yaranan bu müsbət mənəvi keyfiyyətlər onun müsbət özünüqiymətləndirməsinə mühüm təsir göstərir, sosial fəallığını artırır.

Müəyyən edilmişdir ki, yeniyetmənin öz yaxınları ilə olan pozitiv münasibəti onda adekvat özünüqiymətləndirmənin formalaşmasına təsir edir. Bütövlükdə yeniyetmənin özü haqqında təsəvvürlərin struktur komponentlərinə – təhsildəki uğurları, sosial rolu necə ifa etməsi, fiziki bacarıqları (gücü, dözümlüyü), fiziki göstəriciləri (boyu, çəkisi, xarici cazibədarlığı, geyimi) və davranışı aiddir.[5.s 62-63] Yeniyetməlik dövründə özünüqiymətləndirmə sosial rəqabətin elementi kimi özünü göstərir. Kiçik yeniyetmə özünə ətrafdakıların "gözü" ilə baxır, lakin yaş artdıqca bu qiymətləndirmə tamən dəyisir. O artıq böyüklərin ona verdiyi qiymətə mənfi münasibət bəsləyir. Çox zaman özünü həmyaşdqların və öz idealının verdiyi qiymətlərlə qiymətləndirir.

Yeniyetmə yaşlılarla ünsiyyətə girməklə nəinki mövcud rəftar və davranış normalarını mənimsəyir, eyni zamanda özü üçün nümunə, hədəf, istiqamət seçir, ona bənzəməyə çalışır. Yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinin formalaşmasında ailə çox əhmiyyətli və vacib bir rol oynayır. Həssaslıq ilə seçilən yeniyetmə valideynlərin təsirini daha tez qəbul edir. Ailə şəraiti, valideynlərin sosial mövqeləri; iş

məşğuliyyətləri, ailənin maddi durumu, valideynlərin təhsil səviyyəsi yeniyetmənin həyat yolunu müəyyənləşdirir. Valideynlərin verdiyi şüurlu və məqsədyönlü tərbiyədən əlavə, ailədaxili psixoloji atmosfer də onun özünüqiymətləndirməsinə əsaslı təsir göstərir. Bu təsirin effektləri özünü yeniyetmə yaşa dolduqca onun şəxsiyyətinin strukturunda, “Mən obraz”ının formalaşmasında özünü göstərir. Psixoloqlar hesab edirlər ki, yeniyetmə davranışı, həm sosial, həm də psixoloji aspektdə ailə şəraitindən mühüm şəkildə asılıdır. Bəzən bu asılılığın xarakteri dəyişə bilər. Belə ki, əvvəllər yeniyetmənin təlim müvəffəqiyyəti ailənin maddi durumundan asılı idisə, indi yeniyetmənin təhsil həyatında valideynlərin bilik səviyyəsi mühüm rol oynayır.

Sosioloq E.K.Vasilyevin (1975) tədqiqatları bu baxımdan maraqlıdır. Tədqiqatların nəticələrinə görə ali təhsil almış valideynlərin uşaqları məktəbdə daha çox təlim uğurları əldə edir. Psixoloqların fikircə, valideynlərin təhsil səviyyəsi yeniyetmələrin tələyinə mühüm şəkildə təsir edir. Uğursuz ailə üzvlərinin qarşılıqlı münasibətlərinin neqativ olduğu ailələrdə yeniyetmələrdə qeyri – real aşağı özünüqiymətləndirmə formalaşır.

Yeniyetmənin şəxsiyyətinə valideynləri ilə olan qarşılıqlı münasibətləri ən önəmli təsir göstərən faktorlardandır. Münasibətlər valideynləri sosial mövqeləri ilə mühüm şəkildə şərtlənir. Psixoloqlar belə hesab edirlər ki, valideynlərin yeniyetmələrə təsir mexanizmlərinə aid bir neçə müstəqil psixoloji xüsusiyyətlər mövcuddur. İlk növbədə möhkəmləndirmənin rolunu qeyd etmək vacibdir. Bu zaman valideynlər yeniyetmələrin düzgün hesab etdiyi davranışını qiymətləndirdiyivə rəğbətləndirdiyi böyüklər tərəfindən qoyulan

qaydaların pozulması zamanı cəzalandırdığı halda, yeniyetmənin şüuruna müəyyən normalar sistemi yerləşdirməyə çalışır. İkinci psixoloji mexanizm identifikasiyadır. Bu zaman yeniyetmə valideynlərini özünə ideal seçir, onları yamsılamağa cəhd edir, onların nümunələrinə istiqamətlənir, onları kimi olmağa çalışır. Üçüncü psixoloji mexanizm, anlamadır. Bu zaman valideynlər yeniyetmənin daxili dünyasını öyrənərək, onun problemlərinə həssaslıqla yanaşaraq, uşağın mənlik şüuru və kommunikativ keyfiyyətlərini formalaşdırır. Əslində valideynlərin psixoloji biliyinin olması burada mühüm rol oynayır.

Ailə sosializasiyası və özünüqiymətləndirmədə yeniyetmənin valideynləri ilə qarşılıqlı münasibətlərindən mühüm şəkildə asılıdır. Belə ki, identifikasiya effekti, təzadlı nəticələrlə təzahür edə bilər. Məs: valideynlərin hər ikisinin təsərrüfatı yaxşı idarə edə bildiyi ailədə, yeniyetmə bu qabiliyyətləri əldə etməyə bilər. Eyni zamanda yeniyetmə bu bacarıqlara yiyələnmediyi üçün onları nə vaxtsa edə biləcəyini düşünür. Halbuki, onun gözləri qarşısında ideal nümunələr var. Ailə bu qabiliyyətlərin təzahürünə ehtiyac duymadığı üçün bu keyfiyyətlər meydana çıxmaya bilər. Əksinə, ananın təsərrüfatçı olmadığı ailələrdə bu rol böyük qız kəsb edir. Burada yeniyetmənin psixoloji əks-təsir mexanizmi mühümdür.

İfrat dərəcədə müstəqilliyi məhdudlaşdırılan yeniyetmə çox müstəqil və sərbəst, əksinə hər şeyə icazə verilən yeniyetmə isə asılı böyüyə bilər. Buna görə də belə hesab olunur ki, yeniyetmənin konkret şəxsi keyfiyyətləri prinsip etibarını ilə onun valideynlərinin xüsusiyyətləri ilə uzlaşmır. Çox zaman bu eynilik deyil, kontrastlıq təşkil edir. Əslində burada tərbiyə metodları mühüm rol oynayır. (D.Baumrind, 1975).

Yeniyyətmanın “Mən obraz”ın formalaşmasında ailədə olan qarşılıqlı münasibətlər və təsirin emosionallığı, ailədə mövcud olan qarşılıqlı nəzarət tipi mühüm rol oynayır. Valideyn və yeniyyətmə münasibətlərinin emosionallığını psixoloqlar iki ölçülü şkala kimi təsvir edirlər.

Bir tərəfdə yaxın, isti, səmimi və xeyirxah münasibətlər, valideyn məhəbbəti, digər tərəfdən isə uzaq, soyuq və nifrət dolu münasibətlər hökm sürür. Birinci hadisədə tərbiyə vasitəsi diqqət və rəğbətləndirmə, ikincidə isə ciddilik və cəzalandırma olur. Bir çox tədqiqatlar birinci yanaşmanın doğru olduğunu sübuta yetirir. Valideyn sevgisindən məhrum olan yeniyyətmanın özünə inami yüksək olmur, başqa insanlarla isti və dostcasına münasibətlər qura bilmir, pozitiv “Mən obraz”ı yaranmır.

Psixoloji və psixosomatik qüsurlardan, nevroitik pozuntulardan, ünsiyyət çətinliklərindən, əqli fəaliyyət və ya təhsildə geri qalan yeniyyətlərin öyrənilməsi göstərir ki, bu təzahürlər əhəmiyyətli şəkildə uşaqlıqda valideyn diqqətindən məhrum olan uşaqlarda müşahidə olunur. Valideynlərdən diqqətsizlik və aqresiya görən uşaqlarda qarşılıqlı şüursuz nifrət meydana çıxır [6.s 78].

Bu nifrət valideynlərə qarşı açıq, bəzən isə gizli təzahür edir. Bəzi yeniyyətlərin adi, tanış olmayan adamlara motivi olmayan qəddarlığın təzahürü çox zaman məhz uşaqlıq illəri iztirablarının izləridir. Bu aqresiya daxilə yönəldikdə, yeniyyətdə aşağı özünüqiymətləndirmə, özünügünahlandırma, narahtlıq meydana çıxır. Yeniyyətlərdə özünəmünasibətdə “özünügünahlandırma” fenomeni də özünü biruzə verir. Bu onlarda özünütəhlil və özünə tənqidi yanaşma ilə bağlıdır və müəyyən mənada onların təzahürü nəticəsidir. Digər tərəfdən,

özünügünahlandırmada öz “Mən”ı ilə bağlı mənfi emosiyaların güclü olması onun daxili məzmununda subyektivliyi gücləndirməklə bərabər, psixoloji müdafiə forması kimi də təzahür edə bilər. Valideynlər əsasən əksər yeniyyətləri “pis iş üstündə” daha çox danlayırlar. Deməli, qəbahət və nöqsanları kənardan asanlıqla seçmək və buna görə yeniyyətləri danlamaq, hətta bəzən pis münasibət bəsləmək onlarda daim “özünügünahlandırma” mövqeyi üçün yönüm yaradır. Əslində bu təlqin və təsir sayəsində yaranan yönümdür. Əks cəhəti də odur ki, “cox zaman müsbət cəhətlər” lazımınca qiymətləndirilmir. Halbuki “öz bacarıq və qabiliyyətlərini, öz rəftar və davranışını, münasibətlər sistemini”, “kimin gözü ilə”, qiymətləndirmə sualı yeniyyətlərdə şüuraltı sahədən “öz təsirini göstərir”. Bu da həmin sahələrdə “kənar qiymətləndirmənin” daxilə köçürülməsi – interiorizasiyası nəticəsidir. Həmin yönüm artıq formalaşdığından yeniyyətlər üçün “şəxsi”, “daxili” meyara çevrilir və bunu əsasında özünüqiymətləndirir. Ailə tərbiyyəsinin emosionallığı müəyyən nəzarət tipi ilə müşayiət olunur. Valideyn nəzarəti yeniyyətmanın müəyyən xarakter keyfiyyətlərinin formalaşmasına təsir edir. Valideyn nəzarətinin müxtəlif vasitələrini də iki ölçülü şkala şəklində təsvir etmək olar: bir tərəfdə yeniyyətmanın yüksək aktivliyi, müstəqilliyi, digər tərəfdə isə passivlik, asılılıq, kor-koranə dinləmə müşahidə olunur. (Q.Elder 1971) Müşahidələr göstərir ki, ailədə ata və ananın rolları bir-birinə tamamlayır: atalar bir qayda olaraq, analarla müqayisədə yeniyyətlərlə daha çox kobud və qaba davranır, avtoritar olur.

Ümumilikdə, ailənin psixoloji iqlimi normallaşır, ata və ana biri digərini tamamlayır. Bəzi məsələlərdə yeniyyətlər

qərar qəbul zamanı sərbəst buraxılır, bəzən isə məs: maliyyə məsələlərində yeniyetmələr son sözü söyləmək valideynlərin öhdəsinə qalır. Beləliklə, ailədaxili kommunikasiya valideyn və yeniyetmə arasında istiqamətlənir.

Psixoloji tədqiqatlar sübuta yetirir ki, yeniyetmələr və valideynlər arasında ən yaxşı qarşılıqlı münasibətlər sistemi demokratik tərbiyə zamanı önəm verdiyi demokratik stil yeniyetmələrdə müstəqillik, fəallıq və sosial məsuliyyətlik işini keyfiyyətlərinin yaranmasına səbəb olur. Valideyn hər zaman öz tələblərinin motivini izah edir və bu tələbləri yeniyetmə ilə müzakirə edir.

Yalnız vacib olduqda yeniyetmə üzərində hakimiyyət tətbiq edirlər. Yeniyetmənin valideynləri dinləyə bilməsi, müstəqilliyi kimi yüksək qiymətləndirilir. Valideynlər qaydalar qoyur, ciddi şəkildə onların həyata keçirilməsini tələb edir, lakin onları dəyişilməz hesab etmir. Demokratik ailələrdə valideynlər yeniyetmələrin fikrini dinləyir və qəbul edir, lakin onların istəyi ilə hərəkət etmir.

Ailədə avtoritar və ya liberal tipli münasibətlər höküm sürdükdə, pis nəticələr meydana çıxır. Avtoritar stil yeniyetmələrdə valideynlərə qarşı soyuqluq və ayrılma yaradır, özünün mənasızlığı, lazımsızlığı və ailədə arzuolunmazlıq hissi baş qadırır. Əsassız valideyn tələbləri yeniyetmələrdə bir çox hallarda protest və aqresiya, bəzən isə apatiya və passivlik yaradır. Belə münasibət yeniyetmələrdə valideynlərə inamsız hal yaradır. Onlara elə gəlir ki, artıq valideynlərinə gərəksizdir, onlara lazım deyillər.

Övladı ilə maraqlanmayan, passiv valideyn identifikasiya predmeti ola bilməz. Yeniyetmənin ətrafı, həmyaşıdlar, məktəb həyatı, kütləvi kommunikasiya vasitələri ailə boşluğunu doldura bilmir, yeniyetmə dəyişilən və mürəkkəb dünyada oriyentasiyanı itirir.

Bütün bunlar yeniyetmə “Mən”inin formalaşmasına, onun özünüqiymətləndirməsinə mənfi təsir göstərir, şəxsiyyətin strukturunda zəif güvənsiz “Mən” formalaşır.

Respublikamızda etnik xüsusiyyətlərə görə ailə tərbiyəsi bir çox hallarda milli adət ənənələrdən asılı olaraq meydana çıxır. Ümumilikdə individual xüsusiyyətləri ilə fərqlənən bu tərbiyyə üsulları yeniyetmələrə özəl münasibətlə təzahür edir. Daha çox avtoritar tərbiyə üslubunun mövcud olduğunu etiraf etməliyik. Bu tendensiya dünyada mövcuddur. Dünyanın 15 şəhərində müxtəlif yaşlı uşaqlarla aparılan anonim anketləşdirmə nəticəsində məlum olmuşdur ki, valideynlərin 60%-i fiziki cəzanı tərbiyə üsulu kimi tətbiq edir. Fiziki cəza vasitələri arasında 85%-ni çubuqla döyülmə, 9%-ni küncdə saxlama, (bəzən bu növ dayanma noxud, duz və ya kərpic üzərində olur), 5%-ni üzə və ya başa zərbə və s.i.a. təşkil edir [7.s 4].

Əgər kiçik yaşlı uşaqlarda avtoritarlıq, valideynlərin qəddar münasibəti qəbul edilirsə, artıq yeniyetməlik yaşında belə hal konfliktlər yaradır. Bu konfliktlər zamanı yeniyetmələr uşaqlıqda aldığı travmalara görə valideynlərini bağışlamırlar. Böyük məktəbli yaşında artıq yeniyetmələrlə valideynlərin qarşılıqlı münasibətləri çoxdan formalaşmış olur və keçmiş təcrübənin effektlərini təxirə salmaq mümkün olmur, uşaqlıqda mövcud olan zorakılıq unudulmur.

Valideynlərlə yeniyetmələrin qarşılıqlı münasibətləri müxtəlif təsəvvürlərlə əlaqədardır. Bunları nəzərdən keçirək.

1. Yeniyetmə üçün valideyn emosional dəstəkdir, bu psixoloji kömək olmadan o, özünü müdafiəsiz və köməkətsiz hiss edər.

2. Yeniyetmə üçün valideyn hakimiyyətdir. Bu rəğbətləndirir və cəzalandırır.

3. Yeniyetmə üçün valideyn nümunədir, müdriklik və ən yaxşı insani keyfiyyətlərin daşıyıcısıdır.

4. Yeniyetmə üçün valideyn böyük dost və məsləhətçidir, elə bir dost ki, ona hər şeyi etibar etmək olar.

Psixoloqlar belə hesab edirlər ki, yaş artdıqca bu funksiyalar və onların psixoloji əhəmiyyəti dəyişilir. Keçid dövrü uşağın valideyndən emansipasiya dövrüdür. Bu proses mürəkkəb və çoxölçülüdür. Emansipasiya emosional, göstərir xarakterli ola bilər. Bu o, zaman meydana çıxır ki, yeniyetmənin valideynləri ilə münasibətləri başqa insanlarla bağlılıqla məhəbbət, dostluq müqayisədə əhəmiyyətli olur. Bəzən emansipasiya davranış xarakterli olur [8.s. 47-69].

Valideynlər yeniyetmə oğlan və ya qızın davranışını ciddi tənzimlədikdə belə xarakterli emansipasiya meydana çıxır. Normativ xarakterli emansipasiya isə valideynlərin malik olduğu norma və dəyərlərin yeniyetmələrinə də oriyentasiya olduğunu göstərir. Bu emansipasiya aspektlərinin hər biri ayrıca məntiqə malikdir. Yeniyetmə valideynə emosional bağlılığının əsasında ilkin mərhələdə onlardan asılılıq dayanır. Bu münasibətlərdə ana at ilə müqayisədə uşağa adətən daha yaxın olur. Xüsusilə yeniyetməlik dövründə bu asılılıq uşağı sıxır. Əgər yeniyetmə valideyn məhəbbətini hiss etmirsə bu daha da ağır yaşanılır.

Lakin kifayət qədər psixoloji faktlar mövcuddur ki, emosional istiliyin çoxluğu da yeniyetmə oğlan və qızlar üçün təhlükəlidir. Valideyn qayğısının çoxluğu yeniyetmələrdə daxili müstəqilliyi formalaşdırmağa çətinlik törədir və daim

dayaq axtarmaq onda tələbata, asılılıq işə xarakter keyfiyyətinə çevrilir. İfrat dərəcədə isti münasibət yeniyetmənin özünüdərkinə və müstəqil bir gənc kimi yetişməsinə mənfi təsir göstərir.

Tədqiqatın aktuallığı. Düzgün tərbiyəvi təsir olduqda yeniyetmədə onu əhatə edən sosial və psixoloji mühitdə yüksək qiymətləndirilən mənəvi keyfiyyətlərin olmasına daxili tələbat yaranır. Yeniyetmədə yaranan bu müsbət mənəvi keyfiyyətlər onun müsbət özünüqiymətləndirməsinə mühüm təsir göstərir, sosial fəallığını artırır. Yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsinin formalaşmasında ailə çox əhəmiyyətli və vacib bir rol oynayır. Ailə şəraiti, valideynlərin sosial mövqeləri, iş məşğuliyyətləri, ailənin maddi durumu, valideynlərin təhsil səviyyəsi yeniyetmənin həyat yolunu müəyyənləşdirir. Valideynlərin verdiyi şüurlu və məqsədyönlü tərbiyədən əlavə, ailədaxili psixoloji atmosfer də onun özünüqiymətləndirməsinə əsaslı təsir göstərir. Bu baxımdan məqalə böyük aktuallıq kəsb edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi yeniyetmənin şəxsiyyətinə valideynləri ilə olan qarşılıqlı münasibətlərin ən önəmli faktor kimi göstərilməsi, yeniyetməlik dövründə valideyn-övlad münasibətlərinin və yeniyetmənin özünüqiymətləndirməsində ailənin rolunun öyrənilməsidir.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatda əldə olunan nəticələr praktik psixoloji xidmət zamanı tətbiq edilə bilər.

Ədəbiyyatlar:

1. Дубровина И.В., Лисина М.И. Возрастные особенности психического развития детей.- М., 1986. с.420
2. Ваурамов Ə.S. Самооценка, самокритика и нравственное совершенствование личности. Журнал Вопросы психологии, М., 1979 № 10, с.36-40
3. Şabanov S.F. Психологический анализ половых различий во оценке и самооценке у студентов: Автор. дисс. на соис. учен.степ. канд. психол. наук. Киев, 1987, с. 15
4. Ə.S.Vaуramov., Ə.Ə.Əlizadə Sosial psixologiya Baki, 2003 s. 189-190.
5. Амонашвили Ш.А. Обучение, оценка, отметка. М., Знание, 1980, с. 62-63
6. Хорни К. Самосознание. М., 1996. с. 78
7. Устыдимся взрослые! Исповедь наказанных детей специально для родителей. Семья -1988 - № 3- с. 4
8. Захарова А.В. Психология формирования самооценки. Минск, 1993. с. 47-69